

ПОГРЕБЕНИЯ СРУБНОЙ ОБЩНОСТИ С БУЛАВАМИ

В статье рассматриваются погребения с булавами срубной культурно-исторической общности, вводятся в оборот новые комплексы, содержащие данную категорию погребального инвентаря. Затрагивая проблему выделения памятников покровского типа (культуры), автор ставит под сомнение утверждение, согласно которому с исчезновением памятников покровского типа исчезают и погребения с булавами среди захоронений срубной общности.

V. H. Zhytnikov, V. V. Tsimidanov

BURIALS WITH MACES OF THE ZRUBNA CULTURAL-HISTORICAL COMMUNITY

The paper discusses the burials with maces attributed to the Zrubna Cultural-Historical Community and introduces the new burial complexes with the above category of burial stock. The authors have touched on the problem of identification of archaeological sites of Pokrovsky type (culture); they also have cast some suspicion on the contention that the burials with maces among the burials of the Zrubna Community disappeared along with disappearance of the sites of Pokrovsky type.

Одержано 08.10.97

ЛИТІ МОНЕТИ ТА ЛИВАРНИЦТВО В НИЖНЬОМУ ПОБУЖЖІ

С. Я. Ольговський

На підставі аналізу решток бронзолivarного ремесла та литих монет з території Нижнього Побужжя архаїчного часу висловлено припущення, що анепіграфічні дельфінчики виготовлялись заїжджими майстрами, про що свідчить типологічна та рецептурна різноманітність цих виробів, і вони не можуть використовуватись для підтвердження високої ролі бронзолivarного ремесла в економіці Ольвії в перші століття її існування.

Ще донедавна бронзолivarне ремесло в Нижньому Побужжі вважалось чи не єдиним видом виробництва, яке з часу заснування Березанського поселення, а потім Ольвії, відіграло першорядну роль в економіці полісу і сприяло розвитку торговельних зв'язків з місцевими племенами Північного Причорномор'я та Середнього Подніпров'я. Окрім того, від Ольвії часів архійки в різних напрямках викреслювались караванні торговельні шляхи, якими античні товари доставлялись в Карпато-Дунайський регіон на Заході і на Урал та в Поволжя на Сході. При цьому найважливішою статтею експорту називалась саме продукція ольвійських ливарників. Більше того, саме картографування металевих речей стало приводом для визначення цих шляхів¹.

При визначенні асортименту продукції, що вироблялась в античних центрах Нижнього Побужжя, дослідників не непокоїло, що здебільшого це були речі вар-

варських типів — прикраси, дзеркала, бляшки, виконані у скіфському звіриному стилі, вістря стріл. Усе це, буцімто, робилось для задоволення попиту місцевого населення як в місцях їхнього проживання, куди такі речі доставлялись грецькими неговорювачами, так і мешканцям Нижнього Побужжя — вихідцям із місцевого середовища.

Нікого не дивувало й те, що грецькі майстри не намагались задовольняти попит своїх співвітчизників — колоністів, а також миттева перекваліфікація майстрів, освоєння ними місцевих типологічних форм та образотворчих традицій. Адже речей, виконаних у грецькому стилі і виготовлених на античних пам'ятках, у раних шарах перших апоїкій дуже мало.

Пояснити таку ситуацію до певної міри можна диспропорцією, яка склалась на середину 50-х років у дослідженні античних пам'яток Нижнього Побужжя з одного боку, історія якого налічує близько двох століть, та скіфських пам'яток осілого побуту з іншого, які почали досліджуватись лише в повоєнні роки. При цьому, звичайно, нічого не було відомо про скіфську металургію та металообробку архаїчного часу, а єдиним металообробним центром Скіфії вважалось Кам'янське городище на Дніпрі, заснування якого належить, в кращому випадку, до кінця V ст. до н. е., а ймовірно до початку IV ст. до н. е.

На відміну від скіфського ремесла, ливарництво Ольвії неодноразово було предметом спеціального вивчення. Початок цьому поклала А. І. Фурманська, яка захистила на цю тему дисертацію² і опублікувала декілька важливих для свого часу статей³. А. І. Фурманська дійшла в цілому правильних висновків про досить невисокий рівень бронзолivarного ремесла в Ольвії, але, не маючи в своєму розпорядженні порівняльного матеріалу зі Скіфії, не змогла звільнитись від стереотипних поглядів на виробництво ольвійськими майстрами багатьох варварських виробів.

Але, якщо А. І. Фурманська, принаймні, поставила питання про низький рівень ольвійського бронзолivarного ремесла, то Є. О. Прушевська занадто оптимістично пояснювала варварський вигляд продукції ольвійських ливарників існуванням особливої школи обробки кольорових та дорогоцінних металів у Нижньому Побужжжі, яка склалась відразу після заснування Ольвії⁴. Цей постулат визначав напрямок досліджень у наступні роки і отримав подальший розвиток у працях А. С. Островерхова, який, погоджуючись з Є. О. Прушевською стосовно ольвійської школи торевтики, запропонував виділити спеціальну ольвійську школу звіриного стилю⁵.

І хоча будь-яка думка проти виняткової ролі ольвійського бронзолivarного ремесла сприймалась як недозволена крамола, обережне висловлювання А. І. Фурманської про незначне виробництво в Ольвії також мало своїх послідовників. Наприклад, стаття В. М. Скуднової⁶, в якій авторка цілком правомірно ставить питання: чому саме Ольвія повинна вважатись єдиним металургійним центром, де виготовлялись дзеркала з елементами скіфського звіриного стилю, якщо нема ніяких свідчень, які б підтвердили це. І напроги, є переконаливі свідчення про розвинену металургію і металообробку в Балкано-Карпатському регіоні. Про металообробку в скіфських центрах на час виходу статті В. М. Скуднової ще було відомо дуже мало, тому питання, поставлені цією авторкою, лишились майже без уваги. Більшість дослідників, навіть отримавши свідчення про високий рівень розвитку металообробки в Скіфії, продовжували відштовхуватись від теоретичних побудов Є. О. Прушевської. Про Ольвію продовжували говорити як про розвинений металообробний центр, а численні речі, типові для скіфської культури, відносили до продукції ольвійських ливарників. Ніхто не заперечував виробництва в Ольвії навіть таких речей, що ніколи там не траплялись. Наприклад, Ольвію називали центром виготовлення металевих елементів кінського спорядження — псаліїв, нашивних бляшок тощо⁷. А наявність орнаменту у вигляді пальмет та меандру в декорі деяких скіфських казанів схилила О. О. Іссена до думки, що деякі екземпляри виготовлялись в античних центрах грецькими майстрами⁸, хоча ні псаліїв, ні литих казанів в Ольвії і на поселеннях її хори не виявлено.

Новий дослідницький підхід до даної проблеми на базі сучасних методик історико-металознавчих досліджень дозволяє переглянути деякі застарілі і, як виявилось, помилкові положення і по-новому висвітлити деякі суттєві мо-

менти історії металургії та металообробки в Нижньому Побужжі і, зокрема, в Ольвії.

У декількох статтях⁹ було проаналізовано рештки ливарних печей із супроводжуючим матеріалом з Ольвії, ливарні форми з античних пам'яток Нижнього Побужжя, зроблено порівняльний аналіз з аналогічними знахідками із скіфських пам'яток осілого побуту лісостепової смуги і зроблено висновок про досить низький рівень власне грецького ремесла в Ольвії, на Березані та Ягорлицькому поселенні і на ряді поселень хори, на яких було виявлено поодинокі ливарні форми або уламки тигелів. Нечисленні ливарні свідчать про досить вузький асортимент виробів, які в них відливались. Це були дрібні прикраси і вістря стріл. Але таким висновкам, на перший погляд, суперечить наявність в Ольвії в архаїчну добу чотирьох металургійних печей. Проте, на відміну від аналогічних об'єктів, виявлених у Скіфії, в ольвійських майстернях ливарних форм і спеціалізованих інструментів не виявлено. Всі ливарні форми знайдено поза майстернями, а інструменти невідомі взагалі. У майстернях навіть сміття і традиційний брухт були відсутні і взагалі складається враження, що перед тим, як залишити майстерню її володар зробив там генеральне прибирання. Разом з тим, в Ольвії відомо кілька ям або старих льохів під будинками, заповнених рештками ливарного виробництва — шлаками, уламками тигелів та стінками печей. Ця обставина нашоюхує на думку, що ольвійські майстерні не належали майстрам, що в них працювали. А хто ж тоді в них працював? Найімовірніше, ольвійські майстерні здавались в оренду заїжджим майстрам і після закінчення терміну оренди, звичайно, приміщення прибиралось.

Про роботу заїжджих (бродячих) майстрів у Північному Причорномор'ї вже писалося неодноразово. Ця традиція була започаткована ще в добу бронзи, про що свідчать численні скарби ливарників, які не пов'язані з конкретними пам'ятками — поселеннями або ж могильниками, знахідки ливарних форм на поселеннях, на яких більше ніяких слідів місцевої металообробки не виявлено, а також широке розповсюдження деяких металевих виробів та їх напівфабрикати за межами культур, для яких ці речі характерні. Особливо багато скарбів ливарників, які містять ливарні форми, товарні зливки міді, напівфабрикати речей, металобрухт належать до доби пізньої бронзи. То чому не могли бродячі майстри працювати і в ранньому залізному віці? Адже це закономірне явище і цілком ймовірно, що саме бродячі майстри були поховані у двох відомих курганах кінця VI — початку V ст. до н. е. у Мариїнському могильнику неподалік від Ольвії і в Посуллі¹⁰. Ці поховання супроводжувались ливарними формами, що вказує на належність похованих до бронзолivarного ремесла. Можливо із зруйнованих аналогічних поховань або із скарбів походять ливарні форми, випадково знайдені у Подніпров'ї і опубліковані Ф. М. Штігельман¹⁰. Ще донедавна ці знахідки були єдиним свідченням про ливарництво у Скіфії. Цікаво, що в похованнях могильників поблизу скіфських ремісничих центрів лісостепової смуги, які, як виявилось останнім часом, були набагато потужнішими ніж античні, не виявлено ні ливарних форм, ні інших інструментів ливарника або коваля. Наприклад, поблизу Бельського городища, населення якого, за спостереженнями Б. А. Шрамка, здебільшого було пов'язане з металургією чи металообробкою, у жодному разі це не простежується¹². То, мабуть, ливарницька атрибутика в похованнях повинна була підкреслити, що її володар помер далеко від домівки.

Бродячі майстри працювали на скіфських землеробських поселеннях, де власне бронзолivarне ремесло було відсутнє, а після задоволення попиту в одному населеному пункті, їхали в інший. А чому вони не могли працювати на Березані, в Ольвії або на поселеннях її хори? Принаймні тільки роботою заїжджих майстрів можна пояснити знахідки уламків ливарних форм на поселеннях Козирка 9, Козирка 15, Стара Богданівка 2, Чорговате 7 та тигеля-ллячки на поселенні Чорноморка 2¹³. Адже господарська діяльність населення цих поселень зводилась виключно до землеробства і ніяких слідів ливарництва, окрім зазначених ливарних форм, тут не виявлено. Роботою бродячих майстрів — вихідців із варварського середовища пояснюється і широкий типологічний спектр виробів із бронзи, які виявлено на грецьких пам'ятках Північного Причорномор'я, наприклад на Березані і Ягорлицькому поселенні. Адже тут представлені речі з

Північного Кавказу, Подніпров'я, Балкано-Карпатського регіону і, навіть, із Сибіру.

Лише одна обставина суперечить висловленим міркуванням, а саме литі монети Ольвії, до яких належать монети-стрілки, дельфіни та асси.

Щодо монет-стрілок висловлювались думки про їх фракійське, західно-понтійське, березанське або ольвійське походження¹⁴. Ми не ставимо завдання остаточно вирішити це дискусійне питання, але знахідка скарбу монет-стрілок з ливарною формою для їх лиття в Болгарії¹⁵, а також скарбу дволопатевих стріл, монетизованих шляхом заливання свинцю у втулку та монет-стрілок з литниками у Румунії¹⁶ схиляють до думки, що першість і основна роль у виготовленні та поширенні монет-стрілок належить, все ж таки, західнопричорноморському регіону. Опосередковано це підтверджують і хіміко-металургійні характеристики металу, з якого виготовлялись ці грошові форми. Всі вони відлиті з міді Балкано-Карпатського походження. Деяка умовність цього аргументу зумовлена тим, що у Північному Причорномор'ї та Середньому Подніпров'ї доля сировини з південно-західних родовищ досить висока, тобто на цю територію доставлялись не тільки готові речі, а й товарні зливки міді.

Ольвійське походження дельфінів і ассів ні в кого не викликає сумніву. Ці грошові форми за межами Нижнього Побужжя ніде не відомі, тому і винайдення, і виготовлення цих монет слід пов'язувати виключно з Ольвією. І природно, що наявність власної ольвійської монети, яка звичайно виготовлялась на місці, традиційно наводилась як аргумент для підтвердження високого рівня античної металообробки у нижньому Побужжі. Але проаналізуємо хіміко-металургійний склад металу литих монет.

Монети-стрілки відливались переважно з олов'яної бронзи. Лише 25% проаналізованих екземплярів було виготовлено з олов'яно-свинцевої бронзи. Це вказує на ранню дату появи монет-стрілок, оскільки олов'яна бронза, взагалі, притаманна для доби бронзи, а в ранньому залізному віці вона поступово замінюється олов'яно-свинцевою. Особливо активно цей процес проходить у VII—V ст. до н. е. Геохімічний склад міді монет-стрілок свідчить, що для їх виготовлення використовувалась сировина з південно-західних областей. Деякі розбіжності у складі окремих груп монет-стрілок не виводять їх метал за межі загальних характеристик сировини Балкано-Карпатської гірничо-металургійної області¹⁷. Тобто метал монет-стрілок відрізняється особливою стабільністю як геохімічного складу, так і рецептури сплаву.

Литі дельфіни поділяються на дві типологічні групи: анепіграфні та з написом (епіграфні). Ми не ставимо за мету вирішити питання їх хронології, оскільки ще й досі воно лишається дискусійним, але дотримуємось думки про більш ранню емісію анепіграфних дельфінів.

Привертає увагу типологічна різноманітність анепіграфних дельфінів. Вони різняться розмірами і формою. Деякі з них досить реалістично повторюють форму тіла дельфінів, а деякі виконано надто схематично. Цілком очевидно, що відливались вони в багатьох ливарних формах, що закономірно при серйозному виробництві. Але це може свідчити і про виготовлення їх різними майстрами у різних майстернях. При типологічній різноманітності треба зазначити і багаточисельність рецептурних показників у металі дельфінів. У колекції із 127 екземплярів є дельфіни, відлиті з «металургійно чистої міді», концентрації легуючих домішок у яких менше 1%. Решту ж відлито з бронзи, яка вміщує штучні домішки олова, свинцю, миш'яку та сурми. У різних комбінаціях ці домішки утворюють декілька металургійних груп, властивих різним металургійним традиціям. Наприклад, миш'як — лігатура невластива для північнопричорноморських бронз. Скажімо, на Березанському поселенні доля миш'якових бронз становить всього 2,7%¹⁸, на Ягорлицькому поселенні — 4,8%¹⁹, в Лівобережному Лісостепу — 6%²⁰. Натомість серед старожитностей Північного Кавказу і Оренбуржя доля миш'якових сплавів становить 20%, а на Північному Кавказі і Кубані — 30%²¹.

Крім «металургійно чистої» міді та миш'якових бронз можна виділити олов'яну бронзу, доля якої становить 52,2%, олов'яно-свинцеву — 13,6%, а також три металургійні групи, в яких сурма в різних комбінаціях з іншими штучними домішками — оловом, свинцем і миш'яком утворює багатокомпонентні спла-

ви²². Дуже нестабільні і розпливчасті характеристики має і геохімічний склад металу анепіграфних дельфінів, неможливо виділити якусь конкретну хімічну групу і прив'язати її до певного родовища.

Отже типологічна різноманітність, нестабільність хіміко-металургійних характеристик металу дельфінів свідчать, що їх виготовляли різні майстри. Адже традиційна продукція одного майстра або ж однієї майстерні з колективом майстрів, характеризується сталістю таких характеристик. Як правило, мідна сировина в окремий металургійний центр, і навіть в регіон, доставлялась з конкретного родовища. Певні рецептурні показники та типологічні форми також є характерними для окремих центрів і майстерень.

Зовсім інакше виглядають епіграфні дельфіни. Насамперед, усі вони майже одного розміру і однакової форми. Відливались виключно з олов'яно-свинцевої бронзи, майже з однаковими концентраціями штучних домішок олова і свинцю — 2—5%, в той час як анепіграфні дельфіни містять штучні домішки в концентраціях від 0,3 до 10% і більше. Параметри вміщення мікродомішок геохімічного походження в металі епіграфних дельфінів також дуже стабільні, це може свідчити, що сировина для виготовлення цих виробів походить з однієї конкретної гірничо-металургійної області і вироблялись вони в одному місці, майстрами з певними металургійними традиціями.

Таким же чином можна охарактеризувати і метал литих ассів. Всі вони відлиті з бронзи з дуже стабільними хіміко-металургійними характеристиками. Певні розбіжності спостерігаються тільки в металі ассів найбільш ранніх типів. Тобто на прикладі металу цих монет можна простежити процес становлення металообробки в Ольвії — від безпорядних характеристик до стабільних.

Отже, на основі наведених даних можна зробити висновок, що до V ст. до н. е., коли почалась емісія епіграфних дельфінів і ассів, в Ольвії працювали заїжджі майстри — вихідці з різних областей варварського світу. Вони орендували ольвійські майстерні, або ж влаштовували такі майстерні в орендованих приміщеннях, вони й були авторами варварських виробів, в тому числі і прикрас, виконаних у звіриному стилі. Не виключено, що існували і майстерні відкритого типу, тимчасові, які містилися поза приміщеннями, і сліди від них не збереглися, але на їх існування вказують уламки стінок печей у ямах з металургійним брухтом, про які йшлося вище. Відливались в таких майстернях і анепіграфні дельфіни, можливо на замовлення міської адміністрації. Але при цьому кожен майстер дотримувався власного досвіду і своїх традицій, властивих тому металообробному осередку, звідкіля він приїхав. Це проявлялось у типологічній розбіжності та різноманітності рецептів сплавів та використанні міді різного походження.

Стабільність металу епіграфних дельфінів і ассів свідчить, що, починаючи з середини V ст. до н. е., зменшується кількість заїжджих майстрів і зароджується власне ольвійське ливарництво. У майстернях уже працюють грецькі ливарники, тому їх продукція має сталу форму і розміри, з'являються написи грецькою мовою, що було неможливо, коли монети відливались заїжджими майстрами. Звичайно визначаються постійні джерела сировини, тому метал епіграфних дельфінів належить до однієї хімічної групи. Стабільними стають і рецепти сплавів, що виступає тепер як риса, властива ольвійському виробництву.

Свого часу при дослідженні кольорового металу Березані було виділено групу анепіграфних дельфінів із штучними домішками сурми. Окрім дельфінів таку домішку мав лише метал стріл так званого базисного типу²³. Така закономірність була відмічена і при дослідженні кольорового металу Ольвії. Принаймні з 21 проаналізованого вістря 12 мали штучні домішки сурми. На Березані з 13 стріл сурму мали 3²⁴. Тому попередньо було висловлено припущення, що сурм'яна лігатура є властивою рисою власне ольвійської металообробки, а «базисні» стріли — продукція грецьких ливарників — вихідців із Ольвії, які відливали і анепіграфні дельфіни²⁵. Але, виходячи з висловлених міркувань, можна з більшою ймовірністю висловити припущення, що і анепіграфні дельфіни, і «базисні» стріли, метал яких має штучні домішки сурми, є продукцією окремих майстрів з певними металургійними традиціями.

Примітки

¹ Граков Б. М. Чи мала Ольвія торговельні зносини з Поволжям і Уралом в архаїчну і класичну епохи // Археологія.— 1947.— № 1.— С. 23—27.

² Фурманская А. И. Литейное дело Ольвии // НА ИА НАНУ.— 1947.— Ф. 2.— № 401.

³ Фурманская А. И. К вопросу о литейном ремесле Ольвии // КСИА АН УССР.— 1953.— Вып. 2.— С. 52, 53; Фурманська А. І. Ливарні форми з розкопок Ольвії // АП УРСР.— 1958.— Т. VII.— С. 40—60; Фурманська А. І. Бронзолivarне ремесло Ольвії // Археологія.— 1963.— Т. XV.— С. 61—70.

⁴ Прушевская Е. О. Художественная обработка металла Ольвии, Боспора и Херсонеса // АГСП.— Вып. 1.— М.-Л., 1955.— С. 330.

⁵ Острроверхов А. С. Этапы и характер греко-скифских связей в Поднепровье и Побужье // Исследования по античной археологии Юго-Запада УССР.— К., 1981.— С. 23.

⁶ Скуднова В. М. Скифские зеркала из архаического некрополя Ольвии // ТГЭ.— Л., 1962.— С. 25.

⁷ Капошина С. И. О скифских элементах в культуре Ольвии // МИА.— 1956.— № 50.— С. 187.

⁸ Иессен А. А. Греческая колонизация Северного Причерноморья.— Л., 1947.— С. 84.

⁹ Ольговський С. Я. Походження дзеркал «ольвійського» типу // Археологія.— 1992.— № 3.— С. 14—21; Ольговський С. Я. Обробка міді і бронзи у Нижньому Побужжі та Лісостеповій Скіфії у VI—V ст. до н. е. // Стародавнє виробництво на території України.— К., 1992.— С. 72—78; Ольговський С. Я. Походження хрестоподібних блях скіфського часу // Археологія.— 1995.— № 2.— С. 25—31.

¹⁰ Ebert M. Ausgrabungen auf dem Gute Maritzyn. Gouw. Cherson // PZ.— 1913.— Н. 1—2.— S. 9.— Abb. 6; Ильинская В. А. Скифы Днепровского Лесостепного Левобережья.— К., 1968.— С. 35.

¹¹ Штительман Ф. М. Дві ливарні форми для бронзових наконечників стріл із збірки Київського історичного музею // Археологія.— 1947.— № 1.— С. 161—164.

¹² Шрамко Б. А. Бельское городище скифской эпохи (город Гелон).— К., 1987.— С. 25.

¹³ Крыжицкий С. Д., Буйских С. Б., Бураков А. В., Отрешко В. М. Сельская округа Ольвии.— К., 1989.— С. 79.

¹⁴ Лапин В. В. Греческая колонизация Северного Причерноморья.— К., 1966.— С. 145.

¹⁵ Герасимов Т. Скровище от бронзови стрели-монети // ИБАИ.— 1936.— Т. 12.— С. 424—427.— Рис. 211.

¹⁶ Ariceseu A. Tezaurul de semne de schimb pmonetare de la Enisala // SCN.— Vol. VI.— Bucuresti, 1975.— P. 17—24.— Pl. I—IV.

¹⁷ Ольговський С. Я. Металл литых монет Нижнего Побужья // Ольвия и ее округа.— К., 1986.— С. 90.

¹⁸ Ольговський С. Я. Цветной металл с Березани // СА.— 1980.— № 4.— С. 197.

¹⁹ Ольговський С. Я. Спектральний аналіз мідних та бронзових виробів з Ягорлицького поселення // Археологія.— 1981.— № 36.— С. 40.

²⁰ Барцева Т. Б. Цветная металлообработка скифского времени.— М., 1981.— С. 94.

²¹ Там же.— С. 99.

²² Ольговський С. Я. Металл литых монет...— С. 101.

²³ Ольговський С. Я. Цветной металл...— С. 198.

²⁴ Ольговський С. Я. Металл литых монет...— С. 102.

²⁵ Ольговський С. Я. Обработка цветных металлов в Нижнем Побужье в VI—V вв. до н. э. // Проблемы исследования Ольвии.— Парутино, 1985.— С. 59.

ЛИТЫЕ МОНЕТЫ И ЛИТЕЙНОЕ РЕМЕСЛО В НИЖНЕМ ПОБУЖЬЕ

Сравнительный анализ остатков бронзолитейного ремесла в античных центрах Нижнего Побужья и лесостепных памятников Поднепровья показал, что этот вид производства был более развит в Скифии. В античных же центрах работали, в основном, заезжие мастера, которые арендовали мастерские или устраивали их в арендованных помещениях. Единственным свидетельством античного ремесла были литые монеты Ольвии. Однако разнообразие типологических форм и химикометаллургических характеристик анепиграфных дельфинов свидетельствуют, что отливали их те же заезжие мастера, используя при этом свои металлургические традиции. Стабильность формы и рецептов сплавов в металле дельфинов с надписями говорит о том, что их изготавливали греческие мастера. Таким образом, анепиграфные дельфины не могут использоваться для подтверждения высокой роли бронзолитейного ремесла в экономике Нижнего Побужья.

S. Ya. Olgovsky

CAST COINS AND CASTING IN THE LOW BOG TERRITORY

Comparative analysis of remnants of casting production in the Antique centers of the Low Bog region and the sites of Dnieper Forest-Steppe shows that this kind of production was developed rather in Scythia than in the centers. Typically, there were the arrived casters who worked in the centers and took a lease on their shops or arranged the shops in the rented premises. Cast coins are the only evidence of the antique industry in Olbia. However, the diversification of typological forms, chemical and metallurgical characteristics anepigraphic "dolphins" testifies that they were casted by the arrived casters by their metallurgical traditions. Stable forms and stable compositions of alloys of the inscribed "dolphins" show that Greek casters produced them. Thus, the anepigraphic "dolphins" can not be used to argue a concept on significant role of bronze casting in the economy of the Low Bog region.

Одержано 12.06.97

УКРАЇНСЬКИЙ ЛІСОСТЕП СКІФСЬКОГО ЧАСУ. ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ

С. С. Бессонова

У статті розглядаються деякі дискусійні питання скіфської археології, що стосуються присутності кочових утворень у Лісостепу.

Питання щодо присутності скіфів, тобто носіїв скіфського культурного комплексу в Українському Лісостепу поступово позбувається дискусійності¹. Лісостеп все частіше сприймається як частина Скифії, історія якої, подібно до історії інших кочових утворень, постає як дискретний процес, окремі етапи якого значною мірою різнилися між собою². Наприкінці 80-х років складається уявлення

© С. С. БЕССОНОВА, 1999